

Bevándorlás Európába és a különféle integrációs modellek

A főként Közel-Keletről és a szubszaharai Afrikából érkező menekültek és migránsok beáramlásának új hullámai válságba sodorták a már kipróbált – ellentmondásokat nem nélkülöző, sebezhető – integrációs modelleket, amelyeket évek óta alkalmaztak olyan országokban, mint Franciaország, Anglia és Németország, és amely modellek megfeleltek ezen országok különböző kulturális és jogi-intézményi hagyományainak.

Alapvetően két modell létezett: az asszimilacionista és a multikulturális. Ez utóbbi lehet inkluzív/befogadó és exkluzív/kirekesztő. Olaszországban, ahol a bevándorlás viszonylag új keletű jelenség, mindaddig az integráció hibrid modelljét alkalmazták. A követendő út a magunk és az újonnan érkezettek kultúrája közötti találkozáson alapuló interkulturális modell lehetne.

Kulcsszavak: integráció, menekültek, migránsok, asszimiláció, multikulturalizmus, interkulturalizmus.

A közel-keleti háborús területekről, főleg Szíriából és Irakból, valamint az elfelejtett afrikai háborús zónákból jövő menekültek, csakúgy mint a gazdasági migránsok, akik a hazájukban uralkodó szegénység és erőszak elől menekülnek, az utóbbi öt évben jelentős számban érkeztek Európa területére, a veszélyes földközi-tengeri vagy a balkáni útvonalon áthaladva. A menekültek és migránsok millióinak bejövetele társadalmi, politikai és gazdasági téren is erősen visszahatott az Európai Unió országaira. Ez nemcsak a migránsok befogadásának első szakaszát és az érkezők (egyébként máig megoldatlan) elosztását illetően járt problémákkal, hanem válságba sodorta az integráció bevált módszerét, az őslakosok és az újonnan érkezők (főként muszlim vallásúak) együttélését, amelyet a második világháborút követő évtizedek során oly sok fáradozás árán dolgoztak ki.¹ Kezdetben olyan migránsokról volt szó, akik a volt francia, angol és német gyarmatokról érkeztek annak reményében, hogy javítanak a maguk és családjuk életkörülményein, s megmenekülnek a szegénységtől. Átköltöztek ezekbe a gazdaságilag fejlettebb országokba, amelyek képesek voltak új munkaerőt felszívni.

A Magreb-országokból származó (főleg algériai és tunéziai) migránsok nagy része Franciaországba vándorolt, a törökök főleg Németországba, az indiaiak, pakisztániak és mások az Egyesült Királyságba. Azokban az években az újonnan érkezőket befogadó európai országok a gazdasági növekedés szakaszában voltak, és különösen nagy szükségük volt – főleg Németországnak és Angliának – az új munkaerőre. A háború emberek millióinak oltotta ki az életét, főleg fiataloknak, és a kormányok számára elsődleges fontosságú volt,

¹ A *Civiltà Cattolica* folyóirat több cikket is közölt a témáról. Csak néhányat említünk: A. NICOLÁS: *Migrazioni, umanesimo e civiltà*, 2016/1., 313–315. G. SALE: *I profughi in Europa e la „Via Crucis” dell'accoglienza*, 2016/2., 249–263. C. RIPAMONTI: *Rifugiati in un'Europa spaventata*, 2015/4., 282. F. OCCHETTA: *Immigrazione tra crisi economica, diritti e doveri*, 2014/1., 487.

hogy bevonzzák az új munkaerőt, amely képes újraindítani a gazdaságot, akkor is, ha ez problémákkal járhat a társadalmi kohézió terén.

Az *International Migration Report 2015* információi szerint a különböző címeken a nagyobb európai országokban tartózkodó bevándorlók száma a következő volt: Németországban 12 millió 5 ezer (a népesség 17 százaléka), Franciaországban 7 millió 764 ezer (12 százalék), Nagy Britanniában 8 millió 541 ezer (13 százalék), Olaszországban 5 millió 788 ezer (10 százalék).² Meg kell jegyezni, hogy a különböző EU-országok migrációs helyzete nagyon különböző. Néhány államban (ahogy például Olaszországban is) a külföldi lakosságot jelentős részben a bevándorlók alkotják, másutt a külföldi népesség a bevándorlók gyermekeiből és unokáiból áll, megint másutt maguknak az állampolgároknak a jelentős rétege külföldi származású.³ Franciaország például körülbelül tizenkétmillió bevándorlót és közvetlen leszármazottaikat fogadta be (főleg a Magreb-országokból származókat), a legtöbben másodgenerációsok (hétmillió); Németországban – az USA után a második legnagyobb bevándorlási célországban – tizenhatmillió a külföldi (főként török) származású állandó lakosok száma.

Mindenesetre az elsősorban a Közel-Keletről és a szubszaharai Afrikából érkező menekültek és migránsok beáramlásának új hullámai válságba sodorták a már kipróbált – ellentmondásokat nem nélkülöző, sebezhető – integrációs modelleket, amelyeket évek óta alkalmaztak olyan országokban, mint Franciaország, Anglia és Németország, és amelyek megfeleltek különböző kulturális és jogi-intézményi hagyományaiknak. Alapvetően két modell létezett: az asszimilacionista és a multikulturalista. Ez utóbbi, amint látjuk majd, lehet inkluzív/befogadó és exkluzív/kirekesztő.

Meg kell jegyezni, hogy e modellek leegyszerűsítőkhöz képest, hogy az ezeket alkalmazó országok valós helyzete és körülményei milyen összetettek. Sok szakértő e kulturális integrációs modelleknek a létezését is tagadja. *Han Entzinger* holland szociológus kijelenti, hogy ha kényszerzubbonyként húznak az országokra egy integrációs modellt, akkor sem szociális, sem jogi szempontból nem kezelik megfelelően az egyes országokban az idők során végbement változásokat. Ez helytálló. Mindenesetre még ha az eredeti modellek elvi síkon nézve részben elavultak is, „mivel képesek cselekvési makrostratégiák megállapítására – heurisztikai eszközként még mindig hasznos javaslatokkal szolgálhatnak”⁴ azoknak, akik szociális területen vagy a kormányzatokban dolgoznak, és arra hivatottak, hogy kezeljék az integráció nehéz ügyét.

AZ ASSZIMILACIONISTA MODELL

Ezt a modellt Franciaországban alkalmazzák, bár az utóbbi időben megmutatkoztak gyengeségei. Az asszimilációs modell a laicitás alapelveire épül, ami a politikai állampolgárság és a nemzeti hovatartozás alapköve, „amelyet az állam kezdettől fogva arra használt, hogy

2 Vö. www.un.org/en/development/desa/population/migration ■ 3 Vö. G. SCIORTINO: È possibile misurare l'integrazione degli immigrati? Lo stato dell'arte, *Quaderni del Dipartimento di sociologia dell'Università di Trento*, 63 (2015). ■ 4 G. ZINCONI (szerk.): Modelli di integrazione, in *Immigrazione. Segnali di integrazione. Sanità, scuola e casa*, il Mulino, Bologna, 2009, 22–32.

a közélet részesévé tegye a területén élő bevándorlókat, és arra vezesse őket, hogy olvadjanak össze az őslakossággal”.⁵

Ez az integrációs modell előírja, hogy egyetemes módon illessék meg a jogok magát az egyént, ne pedig társadalmi csoportoknak vagy közösségeknek járjanak. Ily módon az utóbbiakat megillető jogok nem térnek el az országban közösen gyakorolt jogoktól. A francia kormány által mindeddig kidolgozott integrációs módszerek szigorúan tartották magukat ehhez az axiómához. A laicitás alapelve megköveteli, hogy a köztársaságban nem érheti semmiféle megkülönböztetés az állampolgárokat vallási hovatartozás alapján. Ezért történt – hogy egy külföldön is komoly visszhangot kiváltó esetet idézzünk –, hogy megtiltották a muszlim nőknek a teljes fátyol viselését közterületeken, iskolákban, az állampolgárok számára nyitott hivatalokban stb. Jóllehet a közvélemény nagy része támogatta ezt az irányelvet, a francia társadalom néhány rétegében, főleg a hitüket gyakorló muszlimok körében nagyon rossz közérzetet eredményezett, és idegenkedést az őket befogadó és vendégül látó országgal szemben. *Olivier Roy*, az arab világ kutatója szerint ily módon a laicitás politikai ideológiává vált, maga is vallás lett, amely dogmatikus és autoriter módon helyezi magát előtérbe.

Az integráció francia útja „az egyének közötti egyenlőség logikájához” igazodik, nem pedig kollektív jogokat biztosít a kisebbségeknek; az inklúzió pedig „egyéni alapon történik, az állampolgársághoz való viszonylag könnyű hozzáférés útján”,⁶ a *ius soli*⁷ alapján. Az interakciót elősegíti a közös nyelv, a közös alapelvek elfogadása, kezdve a köztársasági és nemzeti alapelveknél, és az, hogy ugyanabban az iskolarendszerben tanulnak, amelynek feladata, hogy ránevelje az „új francia állampolgárokat” az asszimiláció elvére.

Ez a rendszer olyan mértékben működik, amilyen mértékben az állampolgársághoz való jog – lényegében erre épül az asszimilacionista modell – szerves része egy olyan szociálpolitikának, amely támogatja a társadalom leggyengébb rétegeit. Most, amikor a 2008-as gazdasági világválságot követően ez a támogatás jelentősen csökkent, a nagyobb francia városokban elkezdődtek a banlieue- (külvárosi) lázadások. Az utóbbi években valóban kevesebb erőforrás jutott arra, hogy a közelmúltban érkezett bevándorlók, de a másodgeneráció számára is konkrét gazdasági perspektívát és olyan jólétet biztosítsanak, amely garantálja a valóban egyenlő körülményeket és a társadalmi integrációt. Ez a helyzet, „miközben meghatározta és élesebbé tette a státusok közti egyenlőtlenséget”, újabb lehetőséget adott az iszlám szélsőségesek számára, hogy felhasználják saját ügyük terjesztésére,⁸ különösen a legfiatalabb nemzedék körében, amelynek tagjai anyagilag gyengébbek, szociálisan és kulturálisan kevésbé integráltak.

Mindenesetre már a század elején megmutatkoztak az integrációs modell gyengeségének első jelei: a 2008-as gazdasági világválság, amely a társadalom leggyengébb rétegét sújtotta, végleg kimutatta korlátait és ellentmondásait. De főképp a legutóbbi merényletek

5 V. CASTRONAVO: *L'Europa e la rinascita dei nazionalismi*, Laterza, Bari–Roma, 2016, 131. ■ 6 G. ZINCONE (szerk.): *Modelli di integrazione*, i. m. ■ 7 A *ius soli* alapján mindenki megkapja az állampolgárságot, aki egy állam területén születik; a *ius sanguinis* szerint ez a jog a szülők útján adódik át. Vö. F. OCCHETTA: *La cittadinanza in Italia. Tra „ius sanguinis” e „ius soli”*, *Civiltà Cattolica*, 2013/4., 14–24. ■ 8 V. CASTRONAVO: *L'Europa e la rinascita dei nazionalismi*, i. m. 134.

Párizsban, Nizzában, Saint-Étienne-du-Rouvrayban – amelyeket fiatal francia muszlimok, bevándorlók gyermekei és unokái követtek el – bizonyítják, hogy a fent taglalt integrációs modell sok esetben nem működött. Ezen túl több mint ezer fiatal francia muszlim, akik radikalizálódásuk előtt állami iskolákba jártak – akár rossz mestereket, a terror igazi terjesztőit követve, akár az interneten keresztül –, úgy döntöttek, hogy önkéntesként Szíriába mennek, és besorozásukat kérik a fekete kalifátus zászlója alá. Közülük néhányat aztán az ISIS vezetői visszaküldtek hazájukba, hogy ott szervezzenek merényleteket, és térítsék át az embereket a hitükre.

De e második generációs bevándorlók miért a radikális iszlámot választják eszközül, hogy kifejezzék elégedetlenségüket? Az ok nyilvánvaló: ők újra felépítenek egy identitást, amelyet a szemükben szüleik megrongáltak, és meg vannak győződve arról, hogy ők „muszlimabbak a muszlimoknál”, különösképpen atyáiknál.⁹ Ez azonban azt jelenti, hogy az asszimilacionista modell hosszú távon nem érte el a remélt hatást, és a politikai csere – amely szerint a (közéletben értelmezett) partikuláris identitásról való lemondásért cserébe könnyített módon lehet hozzájutni az állampolgári joghoz – inkább formális, mint valóságos volt, inkább kényszer, mint szabad választás gyümölcse.

A válság tudata megmagyarázza, miért alkalmaz jelenleg a francia kormány korlátozó jellegű politikát a bevándorlás témájában: nem kész a közösségi szinten megállapított kvóták szerint befogadni a menekülteket, korlátot szab a schengeni területhez tartozó személyek szabad mozgása alapelveinek, ráadásul őrzi határait, különösen az Olaszországgal közös határokat, ahonnan a legnagyobb számban jönnek be a Földközi-tengeren keresztül érkező menekültek. Mindennél inkább meglepő azonban az a megegyezés, amely a szabadság és az emberi jogok országa és egy olyan Anglia között született, amely egyre inkább az elszigetelődésre törekszik: egyezmény egy vasbeton fal építéséről Calais-nál megakadályozandó, hogy az Európán áthaladó menekültek belépjenek az Egyesült Királyságba. A berlini óta ez az első fal, amely két nagy európai demokrácia között épült, „amelyeknek osztozniuk kellene egymással a szabadság értékében és az együtt érző lelkiületben azok iránt, akik a szegénység és a kegyetlen háborúk okozta szenvedés elől menekülve segítséget keresnek”.¹⁰ Valójában napjaink öreg Európájának – ahogyan *Ferenc* pápa mondja – nem arra van szüksége, hogy a megosztás falait emelje, hanem arra, hogy hidakat építsen, amelyek újra megalapozzák a népek közötti befogadás és szolidaritás kultúráját.

A MULTIKULTURALISTA INTEGRÁCIÓS MODELL

A multikulturalizmus olyan integrációs modell, amely nemcsak az egyén jogainak elismerésén – jogi értelemben való elismerésén is – alapul, hanem csoportok és az országban lakó közösségek jogainak elismerésén is. Általában két típusa van: az „inkluzív/befogadó”, amelynek célja úgy befogadni a bevándorlókat, mint az őslakos népesség részeit, értékelve eredeti kultúrájukat, előmozdítva annak megőrzését és fejlesztését; vagy pedig a „exkluzív/kizáró, illetve haszonelvű”, amely megengedi a bevándorlóknak, hogy megőrizzék

⁹ O. ROY: L'Islam un pretesto, *Internazionale*, 2015. november 27., 48. ■ ¹⁰ P. GALIMBERTI: Se i grandi dell'Europa alzano barriere, *La Repubblica*, 2016. szeptember 8.

származási kultúrájukat, azonban kizárja őket az őslakos népekből, és megtagadja tőlük az állampolgárságot.¹¹ Általában vendégmunkásként engedi be őket az állam, akiknek hasznát veszi a termelésben. Ha egyszer véget ér a munkacapcsolat, kénytelenek visszatérni származási országukba.

Az első, a társadalomba befogadó modellt Nagy-Britanniában alkalmazták, néhány variációját pedig Hollandiában és a skandináv országokban. *Michael Barton* szociológus szerint ennek a modellnek az a célja, hogy „lehetővé tegye az etnikai kisebbségek számára, hogy szabadon részt vegyenek az ország gazdasági, társadalmi és közéletében, minden ezzel járó előnnyel és felelősséggel, mégis megőrizve saját kultúrájukat, saját hagyományait, saját nyelvüket és saját értékeiket”.¹² Ez a modell nem várja el a bevándorlóktól, hogy az integrációért és a jogokhoz való hozzáférésért cserébe elhagyják kulturális identitásukat: az egyetlen korlátot az szabja, hogy be kell tartaniuk a demokratikus törvényeket és szabályokat. „A multikulturalista elképzelés – írja *Renzo Guolo* – az egyenlőség olyan elvét feltételezi, amely a különbözőségeken alapul, és inkább az identitásra, mint a társadalmi kohézióra helyezi a hangsúlyt. Az identitás elismerésének természetes következménye a társadalom rendszerszerű megtartása lenne; mivel az identitás így szabadon megnyilvánulhat a közszférában, nem jelent konfliktusforrást.”¹³ Ebben az esetben az állam, ahogyan Angliában történik, csak korlátozottan szolgál garanciaként a társadalmi csoportok között fennálló megállapodások terén. Ezenkívül a szabadság fogalma nem az egyenlőséghez kötődik, mint a francia asszimilacionista modell esetében, hanem az autonómiához és a kollektív jogok elismeréséhez.

Ennek az integrációs modellnek ékesszóló példája, hogy az Egyesült Királyság a közösségi életet érintő néhány témában, például a családjog és az öröklési jog terén törvényi értékűnek ismeri el a sariabíróságok által kibocsátott ítéleteket. Az 1996-os Arbitration Act ismeri el a muszlim közösségnek ezt a hatáskörét, egyetlen feltétellel: hogy az ítéletben érdekelt felek elfogadják az ítélet kibocsátására hivatott ítélobíró-döntőbíró tekintélyét, amely ítélet természetesen semmiképpen nem sértheti meg az alapvető emberi jogokat. Ezeknek a feltételeknek a betartásával az Egyesült Királyság bíróságai és legfelsőbb bírósága is magáénak tekinti a sariatörvényszék döntését. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az állam közjogi berendezkedésébe befogadja a saria teljes rendszerét, csak azt, hogy néhány jog védelmében az állampolgárok egy csoportjának vallási törvényéhez igazodik.

Ez az integrációs modell az új évezred első éveiben került válságba: olyan válságba, amely az idő múlásával egyre erősebb és politikai szempontból destabilizáló lett, egészen addig, hogy a Brexitbe torkollott.

A multikulturalista berendezkedés válságának első tünetei 2001-ben jöttek elő, amikor Észak-Anglia néhány ipari városában súlyos összetűzések történtek fajgyűlöletből. Májusban a fehér britek (*white british*) és az ázsiai britek (*british asians*) csoportjai keményen összecsaptak, egész városnegyedeket téve tönkre. A londoni kormány által felállított bizottság, amely megvizsgálta az eseményeket, nyilvánvalóvá tette, hogy az addig használt

11 G. ZINCONE (szerk.): *Modelli di integrazione*, i. m. ■ 12 M. BARTON: *The Cardinals of Schengen*, Authorhouse, Bloomington, 2008, 67. ■ 13 R. GUOLO: *Modelli di integrazione culturale in Europa*: www.italianieuropei.it, 2009.

multikulturalista modell nem hozta meg a remélt eredményt; a különböző etnikai csoportok párhuzamos életet éltek, ugyanazonokon a tereken mozogtak, de soha nem találkoztak egymással. Szükség volt tehát arra – mondta ki a zárójelentés –, hogy a multikulturalizmusból a közösségi kohézióba (*community cohesion*) lépjenek át, nem a különbözőséghez való jogot, hanem az együttélés és a társadalmi kohézió kötelességét helyezve előtérbe.¹⁴

A helyzet még nehezebbé vált, amikor iszlám gyökerű terrorista merényletek sújtották az Egyesült Királyságot. 2007 júliusában néhány fiatal brit állampolgár London több pontján robbantott, ötvenhat ember halálát okozva. Attól a pillanattól kezdtek gyanakvással tekinteni a muszlim bevándorlókra, és a bevándorlásellenes retorika, amelyet egy olyan rendszerellenes és populista párt alkalmazott, mint az Ukip, a közvélemény széles rétegeiben egyetértésre talált.

Ez a vita valójában már néhány évvel korábban, 2004-ben elkezdődött, amikor Anglia más európai országokkal ellentétben úgy döntött, semmiféle korlátot nem szab az Európai Unióba éppen felvett országokból származó munkaerő szabad áramlásának. Azokban az években lengyelek ezrei mentek dolgozni az Egyesült Királyságba; ez a bevándorlás nem volt következmények nélküli: sok angol állampolgár, különösen a kevésbé jómódúak úgy érezték, az újonnan érkezők fenyegetik az érdekeiket, és megszületett a „lengyel vízvezeték-szerelő” legendája (metaforája), aki azért jött, hogy elvegye a munkalehetőséget az adófizető állampolgároktól. A lengyel közösségnek ma nyolcszáz ezer tagja van Nagy-Britanniában, és az indiai után a második legnagyobb nemzeti kisebbség.

A halálos csapást a multikulturalista rendszerre azonban *David Cameron* konzervatív miniszterelnök mérte, amikor 2011-ben egy müncheni biztonsági konferencián mondott beszédében egyértelműen elítélte a „multikulturalista ideológiát”, előre jelezve a végét. „Az állami multikulturalizmus doktrínája mögött – mondta a kormányfő – arra bátorítottuk a különféle kultúrákat, hogy elszigetelten éljenek, távol egymástól, és távol a fősodortól (*mainstream*). Kudarcot vallott az elképzelésünk arról a társadalomról, amelyhez ezek az emberek tartozni szeretnének. Továbbá elnéztük, hogy e szegregált közösségek az általunk vallott értékekkel ellentétesen viselkedjenek. Erősebb társadalmakat kell építenünk, és erősebb identitásokat a saját házunkban. Őszintén szólva nem nagyon van szükségünk az utóbbi évek passzív toleranciájára, sokkal nagyobb szükség van egy aktív, erőteljes liberalizmusra.”¹⁵

Cameron szerint egy hiteles liberális társadalom feladata az, hogy „aktív módon” állítson előtérbe bizonyos értékeket, nem pedig az, hogy egyszerűen semleges maradjon a társadalmi konfliktusok előtt, és eltűnjön olyan viselkedésmódokat, amelyek nincsenek összhangban a közkerkölccsel (vagyis nemzetellenesek), amelyek a társadalomban növelik a káoszt. Azt jövendölte, hogy egy új, a korábnál „életerősebb” integrációs modell születik majd, amelynek feladata lesz, hogy újra megszilárdítsa az angol többség értékeit.

Mindenképpen figyelembe kell venni, hogy az angol kormányfő beszéde egy biztonsági konferencia alkalmából hangzott el, ahol főként a terrorizmusról tanácskoztak. Ez azt jelentette, hogy Cameron számára a multikulturalizmus és a terrorizmus valamiféleképpen kapcsolatban van egymással, és utóbbi legyőzésének egyik módja szerinte az, ha erős

14 Vö. M. ANTONSICH: Requiem per il multiculturalismo inglese, *Limes*, n. 7, 2016, 213. ■ 15 D. CAMERON: *PM's Speech at Munich Security Conference*, Cabinet Office, London, 2011. február 5.

identitású, monokulturális liberális társadalmat építünk. Ily módon kormányprogramjába bekerült a bevándorlók, különösen a muszlimok távoltartása.

Főleg ez a bevándorlásellenes és a stratégiailag *Nigel Farage* Függetlenségi Pártjának (Ukip) választási szavazatokat szerezni kívánó vonal indította el Angliát a Brexit folyamata felé. Hogy ellentmondjon politikai ellenfelének, és megszerezze a mérsékelt szavazókat, Cameron olyan lépést tett, amely végzetesnek bizonyult önmagára és pártjára nézve: referendumot hirdetett arról, hogy az Egyesült Királyság az Európai Unióban maradjon-e. 2016. június 23-án az angolok ötvenkét százaléka a *Leave*, az Unió elhagyása mellett szavazott, annak ellenére, hogy sok gazdaságkutató és maguk a statisztikai adatok is azt bizonyították, hogy a tényleges bevándorlók támogatták a nemzeti adórendszert, több adót fizettek, mint amennyi szociális-segítő támogatást biztosított számukra az állam, és Anglia kilépése az Európai Unióból gazdaságilag mindenképpen előnytelen a nemzeti érdek szempontjából.¹⁶ E fejtegetések nem befolyásolták a közvélemény nagy részét (főként az alacsonyabb társadalmi rétegekből valók és az idősek véleményét). A „külföldiektől” való félelem, legyenek Unión belüliek vagy kívüliek (különösen a szíriai menekültektől és az afrikai bevándorlóktól való félelem), erősebb hatással volt rájuk, mint az értelem és maguk a nemzeti érdekek.

A KIREKESZTŐ ÉS GYAKORLATRA ÉPÜLŐ MULTIKULTURALISTA MODELL

Ez a modell egyfelől politikai és kulturális kirekesztést jelent, másfelől egyenlő jogokat a szociális, gazdasági szférában, egy forgó rendszerű migrációs folyamaton belül. Általában olyan munkásokról van szó, akik a szomszédos országokból érkeznek, és miután véget ér a munkaviszonyuk, készek visszatérni hazájukba.¹⁷ Ezt a modellt, ha különféle hangsúlyokkal is, Németországban, Ausztriában és más országokban alkalmazták (és még mindig alkalmazzák).

Németországban úgy is nevezik, hogy „differenciált kirekesztés” vagy „a hátrányos helyzet intézményesülése”, és a vendégmunkások jogait tekintve lényegében nem diszkriminatív normák szabályozzák.¹⁸ Szociokulturális szempontból a hatóságok azt erősítették a bevándorlóknak, akiknek a nagy része Törökországból és a dél-európai országokból érkezett, hogy kövessék hagyományaikat, őrizzék meg anyanyelvüket, gyakorolják a vallásukat. Mindenképpen nemkívánatos, ráadásul haszontalan és költséges dolognak is tartották a vendégmunkások integrációját a német társadalomba, hiszen sokan közülük úgysem lettek volna német állampolgárok. Ez a modell csak a második világháborút követő években volt működőképes, az ország újjáépítésének idején, amikor nagyon nagy szükség volt munkaerőre. Az évek múlásával, amikor megszilárdult a migrációs folyamat, a modell már nem volt tartható. A törökök, akik a bevándorlók nagy többségét alkották, fokozatosan elhagyták az „etnikai-vallási gettókat”, és elkezdtek állami iskolákba járni, ez pedig lehetőséget adott nekik arra, hogy integrálódjanak a német társadalomba, és elkezdjék megváltoztatni társadalmi státusukat (vertikális értelemben). Ezen túl sokan közülük népcsoportjukon

16 Vö. M. ANTONSICH: *Requiem per il multiculturalismo inglese*, i. m. 215. ■ 17 G. ZINCONI (szerk.): *Modelli di integrazione*, i. m. 22. ■ 18 R. GUOLO: *Modelli di integrazione culturale in Europa*, i. m.

kívül házasodtak. Mindezek miatt változtatni kellett a szigorú állampolgársági törvényen, amely a *ius sanguinis* alapult, könnyebbé, lehetségessé kellett tenni az állampolgárság megszerzését. Ily módon a kis idővel korábban még vendégmunkásoknak tartott külföldiek milliói néhány évtizeden belül elismert német állampolgárokká váltak.

Az utóbbi években Németország volt az az állam, amely Európában a legtöbb háború elől menekülő közel-keleti és afrikai embert fogadott be. A Szövetségi Statisztikai Intézet szerint 2015-ben egymillió-százezer menekült és migráns tartózkodott az országban. Tudni kell, hogy a politikai menedékjogot a Német Szövetségi Köztársaság 1949-es alkotmánya szabályozza (16. cikkely). Az alaptörvényből kiindulva Németország az ötvenes évektől kezdve sok menekültet fogadott be a világ minden tájáról.

A volt Szovjetunió felbomlása után és a volt Jugoszlávia országai közötti fegyveres konfliktus kitörését követően hatalmas mértékben megnőtt a menekültek száma. Csak 1992-ben majdnem félmillió volt a menedékkérők száma. Ebből aztán politikai viták fakadtak, és a közvélemény heves tiltakozását is kiváltotta folyamat.

1993-ban megváltoztatták a politikai okokból üldözöttek befogadásának szabályozását. Az új rendszer sarokköve az volt, hogy Németországban (kiutasítás és kitoloncolás terhe mellett) nem lehet menedékkérelmet benyújtania annak, aki szárazföldi úton egy olyan szomszédos országból jött, ahol érvényben van a menekültekről szóló genfi megállapodás és az emberi jogok európai konvenciója.¹⁹

A migránsok és menekültek legújabb hulláma arra készítette a német kormányt, hogy a bevándorlás és a politikai menedékjog tekintetében ismét megreformálja a szabályozást. Napjainkban konkrétan ez azt jelenti, hogy ha valaki menedékjogi kérelmet szeretne benyújtani Németországban, a szövetségi köztársaság területén vagy annak határán kell tartózkodnia, és kérvényét onnan kell benyújtania az illetékes hivataloknak. Nem teheti meg ezt külföldön, a különböző államokban található német nagykövetségeken sem.²⁰ 2015-ben Németország 476 510 személynek adott menedékjogot, míg a másik gazdasági nagyhatalom, az Egyesült Királyság csak 38 800 főnek.

Az a politikai vonal, amely a menekültek „korlátlan befogadását” hirdeti, és amelyet *Angela Merkel* kancellár az utóbbi években képviselt, nagy elismerést váltott ki az európai kormányok szintjén, de az országon belül sokan elleneztek, még saját pártjának egyes köreiből is. 2015 szeptemberében Merkel bejelentette, hogy a Németországi Szövetségi Köztársaság mennyiségi korlátozás nélkül megnyitja kapuit, főként a Szíriából érkező menekültek előtt. Szavai szinte azonnali hatásaként a migrációs hullám Észak-Európa felé tolódott, és hatalmas méreteket öltött. Az Égei-tenger másik partján összezsúfolódott menekültek mindent megtettek, még életüket kockáztatva is, hogy Görögországban tudjanak kikötni, és onnan szárazföldi úton folytassák útjukat Németország felé.

A Törökországból – ahol addigra mintegy kétmillió menekült gyűlt össze – Európa északi része felé meginduló menekültáradattal szemben az úgynevezett balkáni útvonalon elhelyezkedő valamennyi ország igyekezett lezárni határait. Rövid időn belül magának a német kormánynak is szigorú ellenőrzést kellett bevezetnie Ausztriával közös határánál. 2016 márciusában a német kancellár európai partnereivel egyetértésben jól kidolgozott

19 Vö. B. BIEDERMANN: *La Germania tra caos e pianificazione*, *Limes*, n. 7, 2016, 205. ■ 20 Uo. 209.

megállapodást írt alá *Erdogan* török elnökkel, amelyben Törökország kötelezte magát, hogy megállítja a menekültek és migránsok Európába áramlását, hatmilliárd euró részletekben való folyósítása és az európai országok komoly (ma már természetesen megvalósíthatatlan) ígéretei ellenében. Ez a megállapodás mindenesetre lezárta a balkáni útvonalat, a menekültek és migránsok áramlását a veszélyes földközi-tengeri útvonalra terelve.

Számos politikai megfigyelő úgy véli, választási támogatottság szempontjából Merkel nagy árat fizetett befogadó politikájáért, s veszélybe sodorhatja újraválasztását a kancellári posztra a 2017-es választásokon.²¹ A legutóbbi, néhány tartományban megtartott önkormányzati választásokon a kancellár pártja mindenütt veszített a szavazatokból, bár még így is elsőként végzett, míg *Frauke Petry* jobboldali xenofób pártja (Afd) mindenütt átlépte a tízszázalékos támogatottságot.

Bár Merkelnek korábbi pozíciójához képest vissza kellett vonulnia, nemrég kijelentette, hogy nem tagadja meg befogadási politikáját, és azt mondta, hogy Németország kész befogadni a menekülteket a közösségi kvótarendszerben megállapított számban.

AZ INTEGRÁCIÓ OLASZORSZÁGBAN

A nagy európai országokkal ellentétben Olaszországnak nincs valódi integrációs modellje, azért sem, mert a (munkavállalás céljából való) bevándorlás viszonylag új keletű jelenség: a kilencvenes években kezdődött el, a kelet-európai kommunista rezsimek bukásakor. Az olasz kormányok – és a lakosság nagy része is – mindig átmeneti jelenségnek, szükség-helyzetnek tartották, és a törvényhozás szintjén is inkább a közrend vonatkozásában tárgyalták, semmint a befogadás kérdéseként. A gyakorlatban az integráció hibrid modellje alakult ki, szándékaiban asszimilacionista, hatásaiban multikulturalista, és ez gyakran mindkét modell negatívumait egymásra halmazta. Sokan azt gondolják, hogy előrelépés történt volna az integráció felé, ha elfogadják a szenátus által kidolgozott törvénytervezetet, amely a mértéktartó *ius soli* alapján megadja az állampolgárságot azoknak a kiskorúaknak, akik Olaszországban születtek külföldi szülöktől, és utóbbiak közül legalább az egyik rendelkezik hosszú távra szóló tartózkodási engedéllyel.

Néhány kutató szerint – figyelembe véve az integráció klasszikus modelljeinek itt felvázolt válságát – a követendő irány az interkulturális modell lenne, amely jobban illik az olasz helyzetre, ahol a bevándorlók 194 különböző országból érkeznek (bár többségük román, albán, marokkói, Fülöp-szigeteki és egyéb), nem pedig a volt gyarmatokról, mint Franciaország, Anglia és Németország esetében.²²

Erre vonatkozóan *Andrea Riccardi* javasolta „az integráció latin modelljét”, mely az örök-befogadás római jogban gyökerező ősi formájára épül, amelyen keresztül könnyen válhatott valaki a birodalom állampolgárává. A történész szerint az integráció ily módon több milliő örök-befogadás összessége lenne. Azt írja, ebben a modellben „minden benne van: a történelem, a jelen, a jövő, az italianitás, a mássággal való kapcsolat. Találkozik benne a mezőgazdasági vidékeinkre jellemző közvetlenség, a művelt világi *urbanitas* és a keresztény

21 A német választások a tanulmány megjelenése után, 2017 szeptemberében zajlottak, s végül Angela Merkel újra megválasztották, bár pártja a reméltnél kisebb arányú győzelmet aratott. – *A szerk.* ■ 22 Vö. M. IMPAGLIAZZO: Le vie dell'integrazione latina, *Limes*, n. 7, 2016, 134.

pietas ereje. Természetesen ez a fajta integráció kevésbé intézményes és nagyon családias jellegű.”²³ Ehhez mindenképpen olyan közigazgatási rendszerre van szükség, amely nyitott, modern, rugalmas, és tiszteletben tartja a bevándorlók jogait. A szóban forgó interkulturális modell valóban képes lenne magában foglalni mindezeket az elvárásokat.

A migránsok felvetette kérdés 2012-ben vált valódi nemzeti és európai szükségshelyzetté. *Kadhafi* rezsimjének megdöntése és a hatékony központi kormányzás kialakításának sikerelensége után különféle európai régiókból érkező migránsok ezrei indultak el Tripolitánia és Kirenaika partjaitól Olaszország felé, kegyetlen emberkereskedőkre bízva magukat. Közülük ezek haltak meg a tengeri úton, és a Földközi-tenger, amely a népek és civilizációk közti találkozás helye volt, a halál színterévé változott. A menekülthullámot ezt követően azonnal felerősítették a szíriai és iraki háború elől és más elfelejtett háborús helyszínekről menekülők.

Olaszország, amelyet 2015-ig egyszerűen az északi célpontok (különösen Németország és Svédország) felé menekülők tranzitországnak tartottak, mára célország lett, nem azért, mert aki túléli a Szicíliai-csatornán való átkelést, és kiköt a félszigeten, szeretne is ott maradni, hanem mert miután a környező országok az Alpokban fekvő átkelőknél szigorú határellenőrzést vezettek be, távolabbi célok elérése lehetetlenné vált. A dolgok ezen állása az olasz közvéleményben megnövelte az Afrikából és a Közel-Keletről érkező menekültek és migránsok inváziójától való félelmet. Mindenesetre a 2016. júliusig Olaszországban partra szálló menekültek száma szinte megegyezik a 2015-ben partra szállókéval. Hangsúlyozni kell azt is, hogy csupán három év alatt 22 118-ról 135 704-re nőtt a befogadó központjainkban elszállásoltak száma. Vannak elemzők, akik szerint robbanáshoz vezethet ez a helyzet, ha e szám meghaladja a kétszázezres határt.

Egyes elemzők úgy tartják, hogy meghatározott számbeli keretek között tartott bevándorlás szükséges „a termelői mechanizmusunk szinten tartásához” és a nyugdíjrendszer fenntartásához. Olaszországban az állandó lakcímmel rendelkező népesség száma csökkent (idén 130 061 egységgel), még a külföldiek számának kis mértékű emelkedése mellett is, míg a várható életkor az utóbbi időben emelkedett (nyolcvanhárom évre).²⁴ Európai összehasonlításban Olaszországban születik a legkevesebb gyermek, és itt a leghosszabb a várható életkor.

Mások szerint túlzottan optimista ez a vélekedés, és enyhe rasszimus rejlik a mélyén: vagyis olyan helyzetet szeretnének, „amelyben mi, olaszok – miután összeomlott az állam, és aláásták a családot – tudomásul vesszük hanyatlásunkat, és a befogadottakra bízunk azt a feladatot, hogy eltartsanak minket a gyermekeink helyett, akiket nem akartunk nemzeni, hogy kényelmesebben, kötöttségektől mentesen élhessünk”.²⁵ Mindenesetre e kutatók szerint nem könnyű erőforrássá tenni ezeket a bevándorlókat, egyszerűen azért, mert Olaszországban a termelés mechanizmusa és maga a közigazgatás olyan, hogy nem lehet támogatási rendszereket létrehozni és az integrációt megvalósítani az újonnan érkezők munkavállalásával anélkül, hogy ebből súlyos társadalmi konfliktus ne fakadna.

Mindenképpen hozzá kell szoknunk a gondolathoz, hogy a bevándorlás immár nem átmeneti jellegű, hanem strukturális valóság. Bizonyos, hogy a háború, a szegénység, az

23 Uo. ■ 24 M. L. BACCI: All'Italia servono persone prima che braccia, *Limes*, n. 7, 2016, 103. ■ 25 G. DOTTORI: Non sarà l'immigrazione a rilanciare l'Italia, *Limes*, n. 7, 2016, 111.

éhínség elöl a földközi-tengeri úton menekülő emberek hulláma hosszú időn át a partjainkra áramlik még. Amiről ma szó van: „az olaszoknak informális paktumot kell kidolgozniuk az együttélésről az identitás immár elkerülhetetlen újragondolásával”,²⁶ és hozzá kell szoknunk a gondolathoz, hogy nem a szükséghelyzet szintjén kell kezelnünk a bevándorlást, hanem az integráció és a különböző emberek együttélése szintjén.

A politika és a civil társadalom nem csukhatja be a szemét e valóság előtt. Európától pedig azt várjuk, hogy nagyobb energiát fektessen abba, hogy az egyes államok végrehajtsák a közösségi székhelyen kötött megállapodásokat a bevándorlási kvótákról, vagy felelős módon tárgyalják velük újra a kérdést, félretéve a nemzeti önzést, hogy a többi országgal együtt képesek legyenek kezelni ezt a jelenséget, amely kezd kezelhetlenné válni, és fenáll a veszély, hogy robbanni fog.

Fordította: Thullner Zsuzsanna

A szerző jezsuita szerzetes, a jelen kori egyháztörténet professzora a római Pápai Gergely Egyetemen, a La Civiltà Cattolica című folyóirat szerkesztőségének munkatársa.

A tanulmány eredeti megjelenése: La Civiltà Cattolica, 3993 (2016), 253–268.

Giovanni Sale SJ: Immigration in Europe and Various Integration Models. *The already tested – but vulnerable and contradictory – integration models that have been applied for years in countries like France, England and Germany and have suited the various cultural and legal-intitutional traditions of these countries are now being rushed into crisis by the new waves of the inflow of migrants and refugees coming mainly from the Near-East and Subshara-Africa. Essentially, there had been two models: assmimilationist and multicultural. This latter one can be inclusive and exclusive. Italy, where immigration is a relatively new phenomenon, has been using the hibrid model of integration up till now. The best course of action could be an intercultural model that is based on the encounter between our own culture and that of the newcomers.*

Keywords: *integration, refugees, assimilation, multiculturalism, interculturalism.*

26 Chi siamo?, *Limes*, n. 7, 2016, 18.